

emotions, motivation to study, aspiration for interesting work and meaningful leisure, which is harmful to own health and health of others. All this can be replaced by entertainment TV shows, computer games, drugs and alcohol. These methods are readily available and widely advertised and do not require high-intellectual load.

The standard of living of the population is falling, crime is increasing, human life is devalued, there is no confidence in tomorrow. Many forms of state protection disappeared, the number of dysfunctional families grew, in which sick and nervous children grow. The spread of this disease today has become the nature of a social explosion, catastrophe. The choice of addictive behavior strategy is due to difficulties in adapting to problematic life situations: complex socio-economic conditions, numerous disappointments, the collapse of ideals, conflicts in the family, the loss of relatives, a sharp change in the usual stereotypes. The reality is that the desire for psychological and physical comfort can not always be realized. For our time, there is also a very rapid increase in changes in all spheres of public life.

Addictive personality distinguishes the features of immaturity: whether the severity of intellectual and spiritual interests, firm moral norms, emotional instability, irresponsibility, sense of herding. The desire of the addict to go from making a decision, to speak lies and, in particular, to blame others, knowing that they are not to blame. For him, the same characteristic dependence and anxiety, a tendency to fluctuations in mood, stereotyping, repeatability of behavior.

Key words: *addictive behavior, types of addiction, dependent behavior, emotional stability and its formation in juveniles.*

Чала Тетяна Іванівна – магістрант 2 курсу спеціальності «Соціальне забезпечення» (спеціалізація «Управління соціальним закладом») Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Журба Анатолій Миколайович – кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донбаського державного технічного університету, м. Лисичанськ;

Боярин Лілія Володимирівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології та теорії управління освітою Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області;

УДК 316.61-053.4-056.26

Черних Л.А.

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТОВАНOSTІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З СЕНСОРНИМИ ТА МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті розглядається проблема застосування системного підходу до дослідження соціальної адаптованості дітей старшого дошкільного віку з порушенням зору, слуху та мовлення. Виявлено, що всебічно цю проблему можна розв'язати, тільки враховуючи системність у біологічній та соціально-психологічній організації особистості дитини старшого дошкільного віку з особливими потребами. Визначено сутність системного підходу, яка базується на низці принципів, що є актуальними у побудові моделі соціальної адаптованості старших дошкільників з особливими потребами.

***Ключові слова:** системний підхід, загальна теорія систем, сутність системного підходу, соціальна адаптованість, дошкільники з особливими потребами.*

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві у зв'язку з глобалізацією соціального та освітнього простору кожне явище не може розглядатися окремо одне від одного, а тільки у взаємодії, взаємозв'язку. Це зумовлює перегляд методологічних основ утворення багатьох феноменів, одним з яких є соціальна адаптованість, почасти старших дошкільників з особливими потребами. Соціальна адаптованість старших дошкільників з порушенням зору, слуху та мовлення розглядається нами з позицій системного підходу завдяки багатокомпонентності та різнорівневості результату адаптаційного процесу, чинників і умов, які на нього впливають.

Основу системного підходу в дослідженні (Б.Г. Ананьєв, П.К. Анохін, В.О. Ганзен, Б.Ф. Ломов, С.Д. Максименко, В.С. Мерлін, В.А. Семиченко, В.Т. Циба, Г.П. Щедровицький L.F. Bertalanffy, H.J. Morowitz, J.L. Singer) становить визнання активності особистості у взаємодії з навколишнім біологічним та соціальним середовищем [1; 4; 7; 9; 17; 18; 22]. Це положення дозволяє визначити найбільш суттєву психологічну ознаку особистості дошкільного віку – здатність до адаптації. Системний підхід застосований також у дослідженні питань багаторівневості соціальної адаптації, місця її особистісного рівня в розглянутий період вікового розвитку, особистості як системної соціальної якості людини і як системоутворюючої ланки в процесі її адаптації [8].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Системний підхід вбачається Б.Ф. Ломовим як трактування психічного в тій безлічі зовнішніх і внутрішніх відносин, у яких воно існує як ціле, і конкретизуються такі шляхи реалізації системного підходу в психології. По-перше, потрібен розгляд явища в декількох аспектах: мікро- і макроаналізу, специфіки його як якісної одиниці (системи) і як частини родової макроструктури. По-друге, цей розгляд психічних явищ як багатомірних, для яких абстракція, реалізована послідовним їх розглядом у якомусь одному плані, не повинна закривати всіх інших можливих планів. По-третє, система психічних явищ (а також окремих психічних процесів і станів) повинна розглядатися як багаторівнева та ієрархічна. Взаємини між підсистемами динамічні й залежать від системоутворюючого чинника, який поєднує у функціонування цілого окремі механізми, реалізовані на тому або іншому рівні. Співвідпорядкованість і автономія рівнів – найважливіші умови саморегуляції системи. З різними рівнями можуть бути співвіднесені різні психологічні закони. По-четверте, множинність відносин, у яких існує людина спричиняє множинність і різнопорядковість її властивостей. Побудова піраміди цих властивостей передбачається в кооперації з іншими науками. В-п'ятих, системний підхід пов'язується зі зміною в розумінні принципу детермінізму. І лінійний детермінізм, і ймовірнісний являють собою лише окремі випадки детермінації. Оскільки принцип існування людини є «полісистемним», то не може бути універсальної форми детермінації. Детермінація може розглядатися і як біологічний, і як каузальний зв'язок, і як некаузальні типи зв'язку. Це типи зв'язків, що співвідносяться з поняттями «умова», «чинник» та ін. Нарешті, системний підхід співвідноситься із принципом розвитку, оскільки системи існують тільки в розвитку. У розвитку відбувається й зміна детермінант, і їх взаємодія (специфічна на кожній стадії). При цьому розвиток може включати і лінії прогресу, і лінії регресу [9; 17]. Розвиток, за визначенням Н.Є. Завацької, – це розв'язання протиріч між зовнішнім і внутрішнім, між причинами та умовами, між системами й підсистемами, між рівнями тощо [8].

В.В. Антипов, Б.А. Сосновський зазначають, що реалізація системного підходу спирається на положення про те, що категорія взаємодії становить основу будь-якої психологічної системи (К.К. Платонов), що із самої суті психічних явищ впливає необхідність сполучення декількох планів аналізу, що першим кроком у цьому напрямку повинна бути систематизація і класифікація даних, виявлення їх зв'язків і розробка перехідних концепцій або «концептуальних мостів» (П.К. Анохін), що накопичуються в різних психологічних дисциплінах (Б.Ф. Ломов) [3; 9].

Методологічні основи застосування системного підходу в психології розроблені в працях Б.Г. Ананьєва [2], Б. Ф. Ломова [9], Б. Д. Паригіна [10], М. М. Слюсаревського [14], В. О. Татенка [15], Т. М. Титаренко [16] та ін.

Мета статті – довести доцільність використання системного підходу у формуванні соціальної адаптованості старших дошкільників з особливими потребами.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Системність, за словами А.В. Петровського, – «пояснювальний принцип наукового пізнання, який вимагає досліджувати явища в їх залежності від внутрішньо пов'язаного цілого, яке вони утворюють, набуваючи завдяки цьому властиві цілому нові якості» [11, с. 366].

Найважливіший постулат принципу системності в психології доводить, що всі психічні процеси організовані в багаторівневу систему, елементи якої здобувають нові властивості, що задаються її цілісністю. Початковими для розробки системного підходу в психології є положення Б.Ф. Ломова, що вимоги соціальної дійсності задовольняються особистісним способом регуляції і організації, який, в свою чергу, визначає мобілізацію психічних способів організації, а останні висувають певні вимоги до способів адаптації нейродинамічних процесів. Здійснюючи специфічно детермінований «рух» в соціальній дійсності, яка ставить перед нею визначені, вимагаючі свого вирішення завдання, особистість в той же час виступає як саморегулятивна, але не відособлена система. Регуляція відносин особистості зі світом і внутрішніх відносин має системний характер, а сама вона виступає «центром» психічної регуляції, організації і мобілізації психічних процесів, станів, а також вчинків, відносин [9].

Основою методології системного підходу є загальна теорія систем. Предметом – порівняльний аналіз інваріантів ізоморфних (або гомоморфних) систем різної природи. Пізнання реальної системи полягає в тому, що властивості абстрактної інваріантної системи адаптуються до реальної системи певної природи. Існує багато різних визначень поняття «система», але узагальненим є таке: система – це сукупність елементів з певними зв'язками між ними, що утворюють певну якісно своєрідну цілісність [5; 17].

І.В. Равич-Щербо, Л.А. Радзиховський, М.В. Розін відзначають, що системи поділяються на відкриті і закриті. Відкриті соціальні системи обмінюються інформацією з соціальним оточенням. Кожна система входить в певне ієрархічне утворення. Аналіз фіксованої проміжної системи в ієрархічній структурі з позиції зовнішньої складнішої системи називається макропідходом, а з позиції її внутрішніх підсистем – мікропідходом [13].

Е.Г. Юдін наголошує, що системи поділяються на гомеостатичні і гетеростатичні. Гомеостатичні системи перебувають у стані динамічної рівноваги з середовищем і не є розвивальними. Негомеостатичні, або гетеростатичні, системи з рухомою точкою динамічної рівноваги є розвивальними. Людина як біосоціальна істота складається з організму людини як гомеостатичної підсистеми і психічної сфери свідомості особистості як гетеростатичної підсистеми. Кожна система існує в просторі і часі, і пізнання її здійснюють спочатку в статичі – аналіз структури, а потім у динаміці – розгортання її дії в часі [19].

У динаміці системи, за твердженням Н.С. Завацької, зокрема соціальні, характеризуються стаціонарними і нестаціонарними процесами. Останні бувають прогресуючими (які розвиваються) і регресуючими (які деградують). Показником перших є зменшення, а показником других – збільшення показника ентропії [8].

З положень системного аналізу простежуються етапи і послідовність дослідження системи: виокремлення її як цілісності; аналіз фіксованої проміжної системи в ієрархічній структурі з позиції більш складної системи (макропідхід) і з позиції її внутрішніх підсистем (мікропідхід); аналіз гомеостатичної і гетеростатичної підсистем; аналіз її структури (статики), а потім дії її в часі (динаміки) тощо.

G.W. Allport вважав, що системний підхід дозволяє трактувати систему поведінки як відкриту (а не замкнуту), інтегровану на «комп'ютероподібну» поведінку із спонтанною активністю особистості. В розробці такого принципу системності (автор називає його «системним еклектизмом») вбачається перспектива подолання конфронтації, перешкоджаючої відтворенню цілісності «картини людини» [20].

Ідеї цілісного підходу до людини простежуються в концепції Л.С. Виготського, яка збереглася у виді «зав'язі» – проекту побудови психології не в термінах явищ свідомості або тілесних реакцій, а в термінах «драми». За одиницю аналізу приймалася цілісна подія життя особистості, її вчинок, що має сенс в системі ролевих відносин. Л.С. Виготський, обдумуючи цей проект, вважав, що динаміка особистості – це драма. На його думку, вже в перших словах дитини розігрується найбільша зі всіх драм – зіткнення природного і суспільно-історичного, драматичний перехід з одного віку в інший, зіткнення різних соціальних ролей особистості тощо. За початковий об'єкт психології, на думку Л.С. Виготського, слід приймати не функцію (або процес), але цілісну особистість, адже мислить не мислення, а людина [6].

Проте, намагаючись окреслити людину в цілому, А. Gehlen (в акті автодеконструкції) віддавав собі звіт в тому, що він одночасно спустошує ціле: «З погляду іdealізму все наше знання, виходячи з самого себе, прагне до системи, до цілого, хай навіть Фіхте або Гегелю не вдалося представити це ціле, – що взагалі в значній мірі неможливе, оскільки будь-який досвід спрямований у відкрите майбутнє» [21, с. 60]. Незважаючи на цю контраверзу, з погляду матеріалізму визнано, що до людини потрібен системний підхід, який вимагає все в людській діяльності, спілкуванні вивчати всебічно, в розвитку, у взаємозв'язках і відносинах реального існування і наукового пізнання.

Н.С. Завацька вважає, що сучасний інтерес до вирішення психологічних проблем, у тому числі і проблеми соціальної адаптованості в аспекті особистості як системи, має своє історичне підґрунтя. Крім того, він цілком обґрунтований з погляду сучасної методології, тому що система створює принципово нову якість, невловиму при об'єктивному висвітленні окремих її компонентів. Принцип системності, сполучений з принципом особистісного підходу і генетичним принципом діяльності, дозволяє відповісти на питання, в процесі чого відбувається урівноваження і цілісність психічної системи. Тенденція до встановлення рівноваги в процесі їх взаємодії – за умови, що вказана активна підсистема не руйнується, і, більш того, підтримуються певні параметри її функціонування – якраз і описується за допомогою поняття адаптованість. В контексті співвідношення двох систем – людини і середовища – соціальну адаптованість слід розглядати як процес розвитку, як діалектичну єдність внутрішнього і зовнішнього [8]. Спробуємо представити цю єдність у вигляді однієї цілісної системи, і тоді системоутворюючою ознакою у функціональній характеристиці цієї системи може бути зазначений процес (або ступінь) урівноваження вхідних в неї систем або гомеостаз.

В нашому дослідженні прийнято до уваги фундаментальні положення системного підходу Л.Берталанфі в контексті дослідження адаптивності як метапараметра індивідуальності, що стосуються стратегії її дослідження: фокусувати увагу на адаптивних процесах, а не продуктивних; вивчати особистість під час стресового впливу, що змушує запускати в дію адаптаційні механізми; нарешті, вивчати адаптаційні процеси в природних умовах. Принцип системності реалізується в питаннях про співвідношення різних детермінант, чинників і умов адаптованості, а також виявленні на цій основі стабілізуючої детермінації, тобто такої комбінації зовнішніх і внутрішніх чинників, що забезпечує стійкість функціонування особистості [5].

Зазначимо, що існує декілька варіацій системного підходу: комплексний, структурний, цілісний. Комплексний тип системного підходу передбачає наявність сукупності складових об'єкта або застосованих методів дослідження. При цьому, за визначенням І.С. Поповича, не беруться до уваги ні взаємозв'язки між складовими, ні повнота їх змісту, ні зв'язки складових з цілим. Структурний тип системного підходу передбачає дослідження складу, тобто підсистем і структур об'єкта. За такого дослідження підсистема і система не співвідносяться як частина і ціле. Декомпозиція систем на підсистеми відбувається по-різному. При цілісному різновиді системного підходу досліджуються зв'язки не лише між частинами об'єкта, але й між частинами та цілим [12].

Сутність системного підходу базується на низці принципів, що є актуальними у побудові моделі соціальної адаптованості старших дошкільників з особливими потребами:

1) цілісність дозволяє одночасно розглядати систему як єдине ціле, як підсистему для вищих рівнів. Соціальну адаптованість дошкільників з особливими потребами ми розглядаємо як процес рівноваги між соціальною дійсністю старшого дошкільника, особливостями його розвитку, компенсаторними можливостями і в той же час, вона є своєрідною підсистемою соціального життя і регуляції поведінки, узгодженої з соціокультурним середовищем;

2) ієрархічність побудови, тобто наявність множини елементів, зокрема, не менше двох, що розміщені на основі підпорядкування елементів нижчого рівня елементам вищого рівня. Будь-яка організація є взаємодією двох підсистем: керування і керованості. Одна підпорядковується іншій. Соціальна адаптованість дошкільника з особливими потребами є сукупністю сформованих знань, інформації про себе й оточуючих, про необхідну поведінку в будь-якій життєвій ситуації, і в той же час вони виступають необхідною умовою конструювання моделі соціальної адаптованості даної категорії дітей;

3) структуризація дозволяє аналізувати елементи системи і їх взаємозв'язки в межах конкретної організаційної структури. Зазвичай, процес функціонування системи зумовлюється не тільки властивостями її окремих елементів, а й властивостями цілісної структури. Прикладом реалізації принципу структуризації є аналіз таких структурних елементів: адекватна самооцінка, підтримка сім'ї, висока мотивація досягнень, механізми психологічного захисту, певний рівень інтелектуального розвитку, комунікативність, комунікабельність, певні властивості характеру у межах дослідження чинників, які сприяють адаптованості до стресу. Властивості окремих структурних елементів позначаються на складових соціальної адаптованості старших дошкільників з особливими потребами, а ті, у свою чергу, впливають на механізми соціально-психологічної адаптації. Наприклад, така властивість, як загальна тривожність внаслідок дії стресогенних чинників – порушень сенсорної та мовленнєвої сфери, позначається на

складовій адаптованості до стресу, а також впливає на рівень соціальної адаптованості старших дошкільників з особливими потребами;

4) множинність дозволяє застосовувати необмежену кількість наукових моделей: психологічних, соціально-психологічних, психофізіологічних, філософських, футурологічних, кібернетичних для опису окремих структурних елементів і системи в цілому. Логіка наукового дослідження побудована таким чином, що ми вважаємо за доцільне подати схему дії стресогенних чинників та наслідків стресу у старших дошкільників з особливими потребами, параметри соціально-психологічної адаптованості до стресу старших дошкільників з особливими потребами, схему складових психологічної готовності до школи, побудувати структурно-функціональну модель соціальної адаптованості старших дошкільників з особливими потребами;

5) системність полягає у тому, що об'єкт повинен володіти всіма ознаками системи. Як не парадоксально, але системність є принципом системного підходу, який ми реалізуємо у контексті нашого дослідження. Згідно з цим принципом, дитина старшого дошкільного віку розглядається нами як біологічна істота, якій притаманні органи й системи органів, що мають свої функції й взаємодіють для узгодженої роботи всього організму, а також їй притаманні порушення зору, слуху, мовлення (біологічна підсистема), як соціальна істота, яка повинна адаптуватися у соціокультурному просторі, інтеріоризуючи всі соціальні надбання (соціальна підсистема), а також як психологічна істота, яка має психічні стани, властивості, процеси, особистісну сферу, індивідуально-типологічні властивості особистості, певний рівень спрямованості, прагнень, очікувань (психологічна підсистема).

Застосування системного підходу дозволило нам розглядати об'єкт дослідження – соціальну адаптованість старшого дошкільника з особливими потребами як сукупність взаємопов'язаних складових: змістових психологічних параметрів, чинників, властивостей, що володіють зв'язком з оточенням та зворотним зв'язком. Об'єкт дослідження має вхід – ресурс та умови утворення, і вихід, тобто ціль. Ми розуміємо, що кожен змістовий психологічний параметр, зокрема чинники, які впливають на соціальну адаптованість, необхідно розглядати як елементи системи, що одночасно є системою і елементом більш загальної системи. У дослідженні соціальної адаптованості старших дошкільників з особливими потребами реалізовано низку дій та заходів, пов'язаних з такими аспектами системного підходу:

1) системно-елементний або системно-комплексний – виокремлено всі структурні елементи досліджуваного явища. Структурні елементи розщеплено на дрібніші структурні елементи, досліджено їх ознаки та властивості;

2) системно-структурний – знайдено внутрішні зв'язки і взаємозв'язки між структурними складовими, елементами, що дозволило отримати уявлення про будову, роботу, функціонування соціальної адаптованості старшого дошкільника з порушеннями зору, слуху, мовлення;

3) системно-функціональний – досліджено функції, як системне утворення соціальної адаптованості старших дошкільників з особливими потребами;

4) системно-цільовий – науково обґрунтовано цілі системи, їх взаємозв'язок між собою;

5) системно-ресурсний – визначено ресурси (маємо на увазі умови формування соціальної адаптованості старших дошкільників з порушенням зору, слуху, мовлення), вивчено зовнішні та внутрішні чинники, що на них впливають;

6) системно-інтеграційний – визначено сукупність інтеграційних властивостей системи, що забезпечує її цілісність, особливість та неповторність. Соціальну

адаптованість розглянуто як результат соціальної адаптації, високий рівень не просто пристосованості до біосоціального середовища й засвоєння його соціокультурних конструктів, а й активне його перетворення для соціального розвитку особистості;

7) системно-комунікаційний – виявлено зовнішні зв'язки даної системи з іншими, зв'язок соціальної адаптованості старших дошкільників з особливими потребами з їх адаптованістю до стресу й психологічною готовністю до школи.

Висновки. Системний підхід дозволив нам визначити прогалини в знаннях про соціальну адаптованість старших дошкільників з сенсорними та мовленнєвими порушеннями, виявити їх неповноту, окреслити завдання наукових досліджень, в окремих випадках, шляхом інтерполяції та екстраполяції, передбачити властивості відсутніх частин опису.

Соціально-психологічні засади соціальної адаптації дошкільників з особливими потребами в умовах сучасного соціуму є системним дослідженням. Загальне завдання системного дослідження – аналіз та синтез системи. У процесі аналізу система виділяється з середовища, визначаються її структура, функції, інтегральні характеристики, властивості, системоутворюючі чинники, взаємозв'язки з середовищем. У процесі синтезу будується модель реальної системи. Системні описи можуть відображати статичну і динамічну системи, процеси, стани, розвиток. Такі описи – це множина знакових, символічних і образних складових, згрупованих і упорядкованих відповідно до структури об'єктів. Ця упорядкованість знаходить своє відображення у термінах стадійності, періодичності, фазності тощо.

Література

1. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды : в 2 т. / Б.Г. Ананьев. – М. : Педагогика, 1980. – Т. 1. – 232 с.
2. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Борис Герасимович Ананьев. – М. : Наука, 2000. – 350 с.
3. Антипов В. В. Психологические механизмы дезадаптации и адаптации к меняющимся социальным условиям / В.В. Антипов, Б.А. Сосновский // Психология человека в условиях социальной нестабильности ; под ред. Б. А. Сосновского. – М. : МПГУ, 1994. – С. 30–47.
4. Братусь Б. С. Аномалии личности / Б.С. Братусь. – М. : Мысль, 1988. – 234 с.
5. Бергаланфи Л. фон. Общая теория систем / Л. фон Бергаланфи. – [2-е изд.]. – М. : Мир, 1960. – 328 с.
6. Выготский Л. С. Психология развития человека / Л.С. Выготский. – М. : Смысл ; Эксмо, 2005. – 1136 с. : ил. – (Библиотека всемирной психологии).
7. Ганзен В. А. Системные описания в психологии / В. А. Ганзен. – [изд. испр. и доп.]. – Л. : ЛГУ, 1984. – 176 с.
8. Завацька Н.Є. Психологічні основи соціальної реадaptaції особистості зрілого віку : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук; спеціальність 19.00.05 «соціальна психологія; психологія соціальної роботи» / Н.Є.Завацька. – К., 2010. – 345 с.
9. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов. – М. : Наука, 1984. – 444 с.
10. Парыгин Б. Д. Социальная психология. Проблемы методологии, истории и теории / Борис Дмитриевич Парыгин. – СПб. : ИГУП, 1999. – 592 с.
11. Петровский А. В. Основы теоретической психологии / А.В. Петровский, М. Г. Ярошевский. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 528 с.

12. Попович І.С. Психологія соціальних очікувань особистості : дисертація д-ра психол. н., спеціальність «19.00.05 соціальна психологія; психологія соціальної роботи» / І.С.Попович. – Херсон, 2017. – 418 с.

13. Равич-Щербо И. В. Системно-деятельностный подход в психологии личности / И. В. Равич-Щербо, Л. А. Радзиховский, М. В. Розин // Вопросы психологии. – 1988. – № 1. – С. 177–182.

14. Слюсаревський М. М. Методологічна ситуація у психологічній науці і перспективи соціальної психології / М. М. Слюсаревський // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей / АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології ; [редкол.: С. Д. Максименко, М. М. Слюсаревський та ін.]. – К. : Міленіум, 2005. – В. 10 (13). – С. 3–14.

15. Татенко В. О. Сучасна психологія і теоретично-методологічні проблеми : навч. посіб. / Віталій Олександрович Татенко. – К. : Вид-во нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. – 288 с.

16. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості : навч. посіб. / Тетяна Михайлівна Титаренко. – 2-е вид. – К. : Каравела, 2013. – 372 с.

17. Циба В. Т. Контури системної соціальної психології / В.Т. Циба // Соціальна психологія. – 2003. – № 1. – С. 27–39.

18. Щедровицкий Г. П. Проблемы методологии системного исследования / Г.П. Щедровицкий. – М. : Знание, 1964. – 48 с.

19. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности. Методология проблем современной науки / Э. Г. Юдин. – М. : Наука, 1978. – 392 с.

20. Allport G. W. Readings in attitude theory and measurement / G.W. Allport. – N.-Y. : Wiley, 1967. – 462 p.

21. Gehlen A. Der Mensch. Seine Natur und seine Stellung in der Welt. 13. Auflage. – Gesamtausgabe, 1986. – Bd. 3. – S. 60–63.

22. Morowitz H. J. The Mind, The Brain, and Complex Adaptive Systems / H.J. Morowitz, J.L. Singer (eds). – Reading, MA : Addison-Wesley Publishing Company, 1995. – 324 p.

Транслітерація

1. Ananев В. Н. Yzbrannnye psykholohycheskye trudy : v 2 t. / В.Н. Ananев. – М. : Pedahohyka, 1980. – Т. 1. – 232 с.

2. Ananев В. Н. Chelovek kak predmet poznaniya / Borys Herasymovych Ananев. – М. : Nauka, 2000. – 350 с.

3. Antypov V. V. Psykholohycheskye mekhanyzmy dezadaptatsyy y adaptatsyy k meniaiushchymsia sotsyalnym usloviam / V.V. Antypov, B.A. Sosnovskiy // Psykholohyia cheloveka v usloviyakh sotsyalnoi nestabilnosti ; pod red. B. A. Sosnovskoho. – М. : MPHU, 1994. – S. 30–47.

4. Bratus B. S. Anomaly lychnosti / B.S. Bratus. – М. : Mysl, 1988. – 234 с.

5. Bertalanfy L. fon. Obschaia teoriya system / L. fon Bertalanfy. – [2-e yzd.]. – М. : Myr, 1960. – 328 с.

6. Vyhotskiy L. S. Psykholohyia razvytiya cheloveka / L.S. Vyhotskiy. – М. : Smysl ; Eksmo, 2005. – 1136 с. : yl. – (Byblyoteka vsemyrnoi psykholohyy).

7. Hanzen V. A. Systemnye opysaniya v psykholohyy / V. A. Hanzen. – [y zd. yspr. y dop.]. – L. : LHU, 1984. – 176 с.

8. Zavatska N.Ie. Psykholohichni osnovy sotsyalnoi readaptatsii osobystosti zriholo viku : dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia doktora psykholohichnykh nauk; spetsialnist 19.00.05 «sotsialna psykholohiia; psykholohiia sotsyalnoi roboty» / N.Ie.Zavatska. –

К., 2010. – 345 с.

9. Ломов В. Ф. *Методологические и теоретические проблемы психологии* / В. Ф. Ломов. – М. : Наука, 1984. – 444 с.

10. Рагын В. Д. *Социальная психология. Проблемы методологии, истории и теории* / Борис Дмитриевич Рагын. – СПб. : УНУП, 1999. – 592 с.

11. Петровский А. В. *Основы теоретической психологии* / А.В. Петровский, М. Н. Ярошевский. – М. : YNFRA-M, 1998. – 528 с.

12. Попович І.С. *Психологія соціальних очікувань особистості : дисертація д-ра психол. н., спеціаліст «19.00.05 соціальна психологія; психологія соціальної роботи»* / І.С.Попович. – Херсон, 2017. – 418 с.

13. Равич-Шчербо Я. В. *Системно-дієльний підхід в психології личности* / Я. В. Равич-Шчербо, Л. А. Радзиковський, М. В. Розин // *Вопросы психологии*. – 1988. – № 1. – С. 177–182.

14. Сliusarevskiy M. M. *Методологічна ситуація у психологічній науці і перспективі соціальної психології* / М. М. Сliusarevskiy // *Наукові студії із соціальної та політичної психології* : зб. статей / АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології ; [редкол.: С. Д. Максименко, М. М. Сliusarevskiy та ін.]. – К. : Milenium, 2005. – В. 10 (13). – С. 3–14.

15. Татенко В. О. *Сучасна психологія і теоретико-методологічні проблеми : навч. посіб.* / Vitalii Oleksandrovych Tatenko. – К. : Вyd-vo nats. aviats. un-tu «NAU-druk», 2009. – 288 с.

16. Тятаренко Т. М. *Сучасна психологія особистості : навч. посіб.* / Tetiana Mykhailivna Tytarenko. – 2-е vyd. – К. : Karavela, 2013. – 372 с.

17. Тsyba V. T. *Контури системної соціальної психології* / V.T. Tsyba // *Соціальна психологія*. – 2003. – № 1. – С. 27–39.

18. Shchedrovitskiy H. P. *Проблемы методологии системного исследования* / H.P. Shchedrovitskiy. – М. : Znanye, 1964. – 48 с.

19. Iudyn Э. H. *Системный подход к прынтыпу деятельности. Методология проблем современной науки* / Э. H. Yudyn. – М. : Nauka, 1978. – 392 с.

20. Allport G. W. *Readings in attitude theory and measurement* / G.W. Allport. – N.-Y. : Wiley, 1967. – 462 r.

21. Gehlen A. *Der Mensch. Seine Natur und seine Stellung in der Welt*. 13. Auflage. – Gesamtausgabe, 1986. – Bd. 3. – S. 60–63.

22. Morowitz H. J. *The Mind, The Brain, and Complex Adaptive Systems* / H.J. Morowitz, J.L. Singer (eds). – Reading, MA : Addison-Wesley Publishing Company, 1995. – 324 r.

Chernykh L.A.

SYSTEMATIC APPROACH TO THE STUDY OF SOCIAL ADAPTABILITY OF SENIOR PRESCHOOL CHILDREN WITH SENSORY AND SPEECH DISORDERS

The article deals with the problem of applying a systematic approach to the study of social adaptation of children of senior preschool age with visual impairment, hearing and speech. It was revealed that this problem can be solved comprehensively, taking into account the systemic nature of the biological and socio-psychological organization of the personality of the child of the senior preschool age with special needs. The essence of the system approach, which is based on a number of principles that are relevant in constructing a model of social adaptation of older preschool children with special needs, is determined.

Key words: *system approach, general theory of systems, essence of system approach, social adaptation, preschoolers with special needs.*

Черних Лариса Анатоліївна – кандидат психологічних наук, психолог-консультант, м. Сєвєродонецьк.

УДК 159.364.2

Шрамко І.А.

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ВАГІТНИХ ЖІНОК ТА МАТЕРІВ-ГОДУВАЛЬНИЦЬ

В статті проаналізовано особливості емоційного стану вагітних жінок та матерів-годувальниць. Розкрито методологію дослідження, що ґрунтується на теоретичних та емпіричних даних, які включають соціальну підтримку і практичну допомогу вагітним жінкам та матерям в умовах грудного вигодовування. Розглянуто методичний комплекс корекції психологічного стану жінок. Зазначено вплив роботи психолога на самопочуття, активність та настрої вагітних та годувальниць.

Ключові слова: *психологічне забезпечення, психоемоційний стан, вагітні жінки, матері-годувальниці, методичний підхід, соціальна підтримка.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства проблема соціальної підтримки жінок є однією з важливіших проблем сьогодення. Наявність економічної, політичної та соціальної напруги призводять до все більшого виникнення та розвитку у жінок негативних психологічних станів, що є особливо небезпечним для жінок під час вагітності та після пологів, зокрема в період грудного вигодовування. Для ефективного вирішення виникаючих протиріч жінці необхідно мати достатній рівень необхідних знань, володіти практичними навичками адаптивної поведінки, мати високо розвинений рівень емоційно-вольової сфери. Наукова проблема полягає в тому, що в дослідженнях станів тривожності вагітних жінок та жінок-годувальниць, їх невпевненості у собі немає чіткого розуміння ролі грудного вигодовування. Отримання достовірної інформації про психологічні норми грудного вигодовування і соціальну підтримку знижує рівень тривожності і дозволяє вагітним та матерям в найкоротші терміни пристосуватися до дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях Г. Дик-Рида [4], Б.З Драпкина [5], О.А. Денисової [6], П.О. Лукоянова [7], О.В. Шевякова [8] встановлено, що один з найважливіших способів соціальної допомоги вагітній жінці та матері-годувальниці є соціальна підтримка фахівця-психолога, яка включає:

- 1) професійне консультування;
- 2) надання жінці можливості висловитися (жінки, які вперше отримали можливість розповісти про свою проблему, самі в процесі розмови починають бачити проблему інакше);
- 3) надання соціальної підтримки й інформації про позитивні аспекти вагітності та грудного вигодовування;
- 4) сумісне з жінкою переформулювання проблеми;
- 5) укладання контракту (обговорення організаційних аспектів і часток відповідальності жінки і й консультанта);
- 6) формування переліку можливих вирішень проблеми;
- 7) вибір одного оптимального рішення;